

KATARZYNA WASZYŃSKA, JAROSŁAW GROTH

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

ROBERT KOWALCZYK

*Krakowska Akademia
im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego*

KONTROWERSJE WOKÓŁ WSPÓŁCZESNEJ EDUKACJI SEKSUALNEJ. TEORIA I (NIE)RZECZYWISTOŚĆ

ABSTRACT. Waszyńska Katarzyna, Groth Jarosław, Kowalczyk Robert, *Kontrowersje wokół współczesnej edukacji seksualnej. Teoria i (nie)rzeczywistość* [Controversy over the modern sex education. The Theory and the (Un)reality]. *Studia Edukacyjne* nr 24, 2013, Poznań 2013, pp. 165-179. Adam Mickiewicz University Press. ISBN 978-83-232-2576-8. ISSN 1233-6688

Education and sex education are some of the main areas of work with young people that the modern family and school are facing. In today's consumerist world with its worship of body and sexuality, it becomes essential to prepare children and young people for a mature and healthy participation in adult life in the wider sphere of sexuality. This need is indicated both by the students themselves and by parents and teachers (CBOS, 2005, 2007, 2008, 2009, 2010). The purpose of this article is to depict and describe the current controversy surrounding the implementation of sex education in Poland.

Key words: teachers, sex education, textbooks for education for family life

Wstęp

Problematyka edukacji seksualnej budzi nadal w naszym społeczeństwie wiele emocji i kontrowersji. Związane jest to z faktem, iż tematyka seksualności człowieka łączy się ze sferą osobistych przekonań, moralnością, etyką, religią, a także systemem społecznych norm. Niekiedy trudno, jak pisze Krzywicka¹, oddzielić to „co wiem” na temat seksualności od tego, „co sądzę” i „czuję”.

---

¹ D. Krzywicka, *Metodyka wychowania seksualnego*, Kraków 1994.

Z problemem tym borykają się zarówno ludzie młodzi, rodzice, jak również nauczyciele. Często bardzo trudno określić, czy posiadane informacje są związane z rzetelną wiedzą naukową czy zabarwione indywidualnymi przekonaniami, obawami, mitami, stereotypowym spojrzeniem. Aby móc rozwiązać ten problem, potrzebny jest dostęp do wiedzy i informacji zarówno w skali makrospołecznej (mass media, kampanie społeczne, książki, podręczniki, programy edukacyjne), jak i mikrospołecznej, w trakcie indywidualnych kontaktów: rodzice – dzieci, rówieśnicy, młodzież – nauczyciele.

Problematyka edukacji seksualnej w literaturze przedmiotu

Rozpatrując dostępną literaturę, to pomimo coraz większej liczby pojawiających się pozycji, oferta jest dosyć ograniczona. Na polskim rynku znajdują się głównie książki autorów zagranicznych, które nie zawsze przystają do polskiej rzeczywistości i mentalności. Wbrew pozorom, spora część tych pozycji przeznaczona jest dla rodziców małych dzieci: w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym (Kahn-Nathan, Cohena, Tordjmana, Verodoux, 1991; Beisert, 1991; Pighin, 1995; Dumont, Montagnat, 1999; Haffner, 2002; Rouyer, 2004; Saint-Pierre, Viau, 2008; Sokoluk, Bobrowski 2008). Drugą kategorię stanowią książki omawiające problematykę okresu dojrzewania (Madras, 1997; Frith, Meredith, Kahn-Nathan, Cohena, Tordjmana, Verodoux, 1991), jednak głównie w aspekcie zmian fizycznych. Trzecia grupa to różnego rodzaju podręczniki, książki metodyczne, scenariusze zajęć (Starowicz, Szczerba, 1995; Charzyńska-Gula, 1997; Chomczyńska, Miliszkievicz, 1998; Długołęcka-Lach, Tworkiewicz-Bienas, 2000; Charczuk, 2003)².

Wśród wymienionych pozycji znajdują się książki kierowane do rodziców, w których autorzy podają wskazówki i zalecenia odnośnie prowadzenia rozmów z dziećmi, publikacje do wspólnego czytania z dzieckiem oraz prace związane z tematyką naukową, opisujące zagadnienia związane z seksualnością człowieka na różnych etapach rozwoju³.

---

² K. Waszyńska, *Przejawy seksualności dziecka w wieku przedszkolnym – kontekst edukacyjny*, [w:] *Przemiany seksualności w społeczeństwie współczesnym. Teoria i rzeczywistość*, red. Z. Lew-Starowicz, K. Waszyńska, Poznań 2012.

³ Tamże.

Literatura ta ma niebagatelne znaczenie w procesie wychowania seksualnego i edukacji seksualnej. Dzięki niej zarówno rodzice, jak i dzieci mogą poznać poprawne słownictwo związane z tą sferą życia, oswoić się z tematem, a także uczyć się prowadzenia rozmów i dyskusji na wciąż jeszcze, niestety, owiane wstydem tematy.

Osobną kategorię stanowią podręczniki, zalecane i dopuszczone przez MEN jako literatura do zajęć z wychowania seksualnego. Należy wymienić tu takie publikacje, jak na przykład: T. Król (red.), *Wędrując ku dorosłości. Wychowanie do życia w rodzinie dla uczniów klas I-III gimnazjum*; M. Urban, *Wiedza o społeczeństwie. Moduł: Wychowanie do życia w rodzinie. Zeszyt ćwiczeń dla uczniów klasy III gimnazjum*; F. Kalinowska, *Wychowanie do życia w rodzinie*; M. Dziewiecki, K. Kosmala, M. Leyko, L. Putyński, M. Szczawińska, J. Wilkońska, J. Wronicz, *Wokół nas, Wiedza o społeczeństwie, Busola życia, czy Wychowanie do życia w rodzinie* autorstwa M. Ryś, bądź *Wędrując ku dorosłości. Wychowanie do życia w rodzinie dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych* pod redakcją T. Król i M. Ryś.

Pewna część tych książek spotyka się z oburzeniem ze strony naukowców⁴ oraz różnych środowisk działających na rzecz edukacji seksualnej, środowisk mniejszościowych (treści zawarte w pracy *Wędrując ku dorosłości. Wychowanie do życia w rodzinie dla uczniów klas I-III gimnazjum* wywołały szereg protestów ze strony działaczy toruńskiego Stowarzyszenia Pracownia Różnorodności (SPR). List w tej sprawie został wysłany do Elżbiety Radziszewskiej – Pełnomocnika Rządu do spraw Równego Traktowania).

Rzetelność podręczników poświęconych wychowaniu do życia w rodzinie pozostawia wiele do życzenia. Wiadomości są często niepełne, mylące lub świadomie wprowadzające w błąd, odbiegają od standardów współczesnej wiedzy medycznej i seksuologicznej. Podręczniki nie zawsze odwołują się do rzetelnych źródeł naukowych, pomijają ustalenia Światowej Organizacji Zdrowia. Zdarza się, że jako rozstrzygający argument przytacza się listy czytelników lub autorów z katolickiego pisma antyaborcyjnego „Głos dla Życia”⁵ lub „Niedziela”⁶ [J. Woronicz, K. Maśnik, T. Król, G. Węglarczyk, W. Śledziński – skrót TK].

Niestety, często podręczniki te powielają istniejące w społeczeństwie mity i stereotypy płciowe (kobiety nie powinny pracować poza domem – z książki M. Ryś), odnośnie rodziny („dom bez dzieci jest jak ogród bez

⁴ J. Dec, „Czym skorupka za młodu nasiąknie”, czyli o stereotypach dotyczących seksualności w podręcznikach do „Wychowania do życia w rodzinie”, [w:] *Przemiany seksualności*.

⁵ E. Kosińska (red.), *Wokół nas. Wiedza o społeczeństwie, Klasa 1, Kraków 2001* oraz *Wokół nas. Wiedza o społeczeństwie, Klasa 2, Kraków 2001*.

⁶ T. Król (red.), *Wędrując ku dorosłości. Wychowanie do życia w rodzinie dla uczniów klas I-III gimnazjum, Kraków 2001*; <http://or.icm.edu.pl/edukacja/wdr.html> [pobrane 01.12.2012].

kwiatów” – z podręcznika Ewy Kosińskiej), życia seksualnego (warunkiem współżycia jest trwanie w nierozzerwalnym związku małżeńskim – na podstawie książki Ewy Kosińskiej).

Kardynalnym błędem, który niestety pojawia się w tej zalecanej literaturze, jest przedstawianie orientacji homoseksualnej w kategoriach zaburzenia (umieszczanie tych treści w rozdziale „zaburzenia rozwoju psychoseksualnego” – w pozycji T. Król), co jest niezgodne z zaleceniami Światowej Organizacji Zdrowia. Przywołany przez Joannę Dec⁷ cytat z podręcznika T. Król i M. Ryś stanowi egzemplifikację braku wiedzy zarówno seksuologicznej, jak i psychopedagogicznej autorek:

I chociaż w homoseksualizmie wzajemne przyciąganie się osób tej samej płci jest nieraz silne, to jednak jest ono nie tyle wyrazem prawdziwej miłości, co raczej zaspokojenia pewnego „przymusu” emocjonalno-seksualnego (...). Akty homoseksualne są sprzeczne z prawem naturalnym, ponieważ nie wypływają one z prawdziwego dopełniania się uczuciowego i seksualnego, jakie ma miejsce w relacji kobiety i mężczyzny⁸.

Przekazywanie takiej „wypaczonej” wiedzy przez nauczycieli może sprzyjać powielaniu błędnych informacji, pojawianiu się lęków i obaw wśród młodzieży, a także szerzeniu się nietolerancji i uprzedzeń. Ponadto, może się okazać, że w niektórych przypadkach, to uczniowie będą dysponowali większą wiedzą w tym zakresie niż nauczyciele, co może się przyczynić do osłabienia i tak nadszarpniętego we współczesnych czasach wizerunku nauczyciela.

Kolejną grupę stanowią książki przeznaczone dla osób dorosłych: teksty medyczne, psychologiczno-pedagogiczne, seksuologiczne o charakterze edukacyjnym, popularnonaukowym. Zakres tych pozycji jest dosyć szeroki, jednak zwykłemu odbiorcy może sprawić trudność znalezienie literatury, która zawierałaby informacje naukowe podane w przystępny sposób.

Rodzina i szkoła w procesie (nie)wychowania seksualnego

Zdobywanie prawdziwych i zgodnych z wiedzą informacji powinno odbywać się przez całe nasze życie. Istotą psychoseksualną – płciową jesteśmy już w okresie prenatalnym. Wtedy też rozwijają się ośrodki

⁷ T. Król, M. Ryś, za: J. Dec, „Czym skorupka za młodu nasiąknie”, s. 182.

⁸ T. Król, M. Ryś. (red.), *Wędrując ku dorosłości. Wychowanie do życia w rodzinie dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych*, Kraków 2002, s. 109.

seksualne, kształtują osobiste preferencje, rozwija się układ nerwowy, odbieramy pierwsze bodźce, powstają zaczątki życia emocjonalnego i psychicznego⁹.

Rzetelna edukacja seksualna nie polega tylko na jednostronnym aktywnym przekazywaniu informacji i biernym ich odbiorze, lecz również na interaktywnym procesie pomagania ludziom w budowaniu ich opinii, poglądów i postaw, uwrażliwianiu i podnoszeniu poziomu świadomości w zakresie wartości moralnych, kulturowych, społecznych¹⁰. Proces ten trwa przez całe życie; różni się tylko ilością, zakresem i tematyką omawianych treści. Jedne zagadnienia porusza się w procesie wychowania, kiedy mamy do czynienia z dzieckiem trzyletnim, inne gdy rozmawiamy z nastolatkiem, a w nieco inny jeszcze sposób odbywa się edukacja seksualna osób dorosłych w poszczególnych dekadach.

W celu zapoczątkowania procesu komunikacji w zakresie edukacji seksualnej, potrzebna jest znajomość słownictwa związanego ze sferą życia seksualnego. Znacznie łatwiej rozmawiać, zadawać pytania, czy omawiać pewne zagadnienia, kiedy umiemy posługiwać się prawidłowymi określeniami, pojęciami, czy definicjami¹¹. Niestety, język polski nie obfituje w różnorodne i potoczne określenia związane chociażby z naszą fizjologią i anatomią. Dzieciom i młodzieży znacznie łatwiej znaleźć jakieś wulgarnie określenie, aniżeli użyć prawidłowego słownictwa. Wynika to z faktu, iż młodzież często nie zna poprawnych nazw, a nawet jeśli je zna, to nie ma możliwości ich używania, bo jak wskazują wyniki różnych badań, edukacja seksualna w domu i szkole stoi na bardzo niskim poziomie¹².

Rodzice rzadko rozmawiają ze swoimi dziećmi, nauczyciele często traktują tę tematykę w sposób pobieżny, chaotyczny i marginalny¹³. Młodzi ludzie nie mają możliwości nauczenia się, że o sprawach związanych z seksualnością można rozmawiać w sposób poważny, otwarty i kulturalny.

---

⁹ J. Money, A.A. Ehrhardt, *Man and women, boy and girl. The differentiation and dimorphism of gender identity from conception to maturity*, Baltimore 1982; N. Geschwind, A.M. Galaburda, *Cerebral lateralization biological mechanisms, associations, and pathology*, Cambridge 1987; G. Dorner, za: Z. Lew-Starowicz, M. Lew-Starowicz, *Homoseksualizm*, Warszawa 1999.

¹⁰ W. Sokoluk, D. Andziak, M. Trawińska, *Przysposobienie do życia w rodzinie*, Warszawa 1987.

¹¹ K. Waszyńska, *Przejawy seksualności dziecka w wieku przedszkolnym – kontekst edukacyjny*, [w:] *Przemiany seksualności*, s. 145.

¹² http://ponton.org.pl/sites/ponton/files/raport_skad_wiesz_grupa_ponton_2011.pdf. [pobrane 01.12.2012].

¹³ M. Trawińska, *O celach wychowania seksualnego*, [w:] *Pro i contra w planowaniu rodziny i wychowaniu seksualnym*, red. M. Kozakiewicz, Warszawa 1998; Raporty Pontonu z 2009, 2011.

Ponad 70% społeczeństwa, jak wynika z badań E. Kasperek¹⁴, kojarzy omawianie problematyki seksualnej z uczuciem niedosytu, rozczarowania, a nawet zażenowania zarówno treścią, jak i sposobem prezentacji tej tematyki. Podobne doświadczenia opisywane są w innych badaniach.

Z raportu Pontonu (grupy młodych edukatorów seksualnych działających przy Federacji na rzecz Kobiet i Planowania Rodziny) z roku 2009 wynika, że lekcje wychowania do życia w rodzinie nie są dokładnie monitorowane i w trakcie tych godzin młodzież nierzadko zamiast nabywać niezbędną dla ich prawidłowego rozwoju i zdrowia wiedzę, nie dowiaduje się niczego istotnego lub poznaje niebezpieczne stereotypy i mity na temat seksualności i antykoncepcji. Młodzi ludzie wciąż nie otrzymują w szkole wystarczających informacji na temat zdrowia, seksualności, asertywności, antykoncepcji oraz profilaktyki chorób przenoszonych drogą płciową. Młodzież opisując swoje doświadczenia z edukacją seksualną w szkołach, najczęściej zwracała uwagę na to, że osoby prowadzące zajęcia są niekompetentne i przekazują własne poglądy zamiast obiektywnej, neutralnej światopoglądowo wiedzy. Równie często młodzi ludzie pisali, że nauczyciele wstydzą się tematów, które mają omawiać, nie potrafią wypowiedzieć słowa „seks” bez czerwienienia się, zamiast informować straszą, czy obrzydzają seks młodzieży lub opowiadają na lekcji dziwne historie zupełnie niezwiązane z tematem zajęć. Wśród osób prowadzących lekcje wychowania do życia w rodzinie dominują księża i katechetki, jak też nauczycielki języka polskiego, nauczyciele WOS-u oraz biologii. Zdarza się nawet, że zajęcia te prowadzone są także przez nauczycieli WF-u, informatyki, muzyki, a nawet przez panie bibliotekarki. Bywa, że cała edukacja seksualna sprowadza się do godzinnej wizyty pań reprezentujących firmę produkującą podpaski. Przekazywane są wtedy głównie informacje na temat okresu dojrzewania, miesięczki oraz higieny intymnej. Zajęcia takie organizowane są wyłącznie dla dziewczyn, które po spotkaniu otrzymują próbki produktów. Chłopcy zaś często przekazywali, że podczas takich zajęć dla dziewcząt musieli czekać w innej klasie, jednak nie przygotowano dla nich zajęć alternatywnych, podczas których również mogliby porozmawiać o dojrzewaniu¹⁵.

Początek problemów z komunikacją ma miejsce już w okresie przedszkolnym, kiedy uczymy dziecko nazw poszczególnych części ciała. Często zdarza się, że rodzice świadomie nie wprowadzają określeń części intymnych, z obawy przed zbytnim zainteresowaniem dzieci tą sferą i mogącymi

¹⁴ E. Kasperek, M. Piorunek, *Promocja zdrowia seksualnego w praktyce oświatowej*, [w:] *Terapia w seksuologii*, red. L. Gapik, A. Woźniak, Poznań 2001.

¹⁵ http://www.ponton.org.pl/downloads/Raport_Jaka_Edukacja_Seksualna_Grupa_Ponton_2009.pdf [pobrane 01.10.2012].

się pojawiać z ich strony pytaniami. Uczą dzieci po kolei, gdzie jest głowa, szyja, brzuch, a następnie kolana i stopy, omijając zupełnie okolice narządów płciowych. Później wskazując na części intymne, określają je zaimkami „te miejsca”, „te okolice”. Poprzez taki komunikat dziecko uczy się, że istnieją części ciała, które albo nie mają nazwy, albo nazywanie ich jest zabronione; są to więc gorsze części ciała, o których się nie mówi¹⁶.

Kiedy w okresie dojrzewania nastolatek poznaje całą gamę wulgaryzmów określających narządy płciowe, trudno się dziwić, że łatwiej z tych określeń będzie korzystał, bo przynajmniej „części te” zostały powszechnie nazwane. Trudno zatem dziwić się, że młodzież w okresie dojrzewania nie chce już rozmawiać z rodzicami na temat zmian zachodzących w ich ciele, ponieważ nigdy wcześniej się tego nie nauczyła.

Wprowadzając poprawne słownictwo, uczymy dzieci akceptacji swojego ciała, zachęcamy do wspólnej dyskusji i dajemy sobie szansę na rozmowę w sytuacji, kiedy będzie ona potrzebna i niezbędna (profilaktyka przemocy seksualnej)¹⁷.

Dzieci i młodzież nauczeni posługiwania się poprawnym językiem związanym ze swoją anatomią, zmianami fizjologicznymi, którzy rozmawiali z rodzicami na temat seksualności człowieka, będą łatwiej i częściej komunikować się ze sobą w życiu dorosłym w tej sferze życia. A przecież, jak podkreślają seksuolodzy, brak komunikacji seksualnej jest jednym z najczęstszych problemów w związkach.

Celem edukacji seksualnej jest, między innymi, przekazywanie rzetelnej wiedzy. Wprowadzenie i używanie słownictwa dotyczącego sfery seksualnej stanowi niezbędny element tego procesu. Im wyższy poziom wiedzy (dostosowanej do wieku), tym mniej lęków i obaw na poszczególnych etapach rozwoju. Wiedząc, jak będą przebiegać poszczególne etapy naszego życia, możemy się do nich przygotować i się z nimi „oswoić”. Ponadto, mając wiedzę, jesteśmy bardziej świadomi swej seksualności, a tym samym zwiększamy szanse na dokonywanie mądrych wyborów w naszym życiu. Kwestie te są istotne w toku całego naszego życia, nie tylko w okresie dzieciństwa i dojrzewania. Podejmując określone formy aktywności, dokonując pewnych wyborów życiowych, zgodnych z własnymi standardami wartości, człowiek stwarza sobie warunki zdobywania takich a nie innych doświadczeń – człowiek jest twórcą samego siebie¹⁸.

¹⁶ K. Waszyńska, *Przejawy seksualności dziecka*, s. 145.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ M. Tyszkowa, *Rozwój psychiczny jako proces strukturacji i restrukturacji doświadczenia*, [w:] *Rozwój psychiczny człowieka w ciągu życia*, red. M. Tyszkowa, Warszawa 1988, s. 72, 75.

Uświadomienie i wychowanie seksualne to wzajemnie powiązane dwie części pedagogiki seksualnej, analogiczne do nauczania i wychowania, które wchodzą w skład pojęcia pedagogiki ogólnej. Wychowanie i uświadomienie seksualne, jak piszą I. Obuchowska i A. Jaczewski¹⁹, powinno być nastawione na ukształtowanie osoby zdrowej seksualnie, to znaczy jednostki, która akceptuje swoją płęć, przyjmuje role z nią związane, bez lęku wyraża swoją seksualność w sensie fizycznym i psychicznym, ma przy tym poczucie odpowiedzialności za skutki tego wyrazu odnośnie siebie samego, partnera i społeczeństwa.

Akceptacja swojej płci jest związana z procesem kształtowania się identyfikacji i tożsamości płciowej. Istotne są tu wszelkie oddziaływania, jakim poddane były dzieci w swych rodzinach, począwszy od ilości i formy przekazywanej wiedzy, poprzez kreowanie wizerunków płci i reakcje ze strony osób dorosłych na próby podejmowania ról płciowych przez dzieci. Ważnym czynnikiem jest treść przekazów na temat płci, dostarczanych w ciągu życia przez rodziców. Im bardziej świadomi są rodzice, tym łatwiej i prościej przebiegają te procesy u dzieci.

Płęć człowieka znajduje szczególnie wyraz w fenomenie męskości i kobiecości, które są zespołami cech biologiczno-psychiczno-kulturowych tworzących indywidualność mężczyzny i kobiety, będących źródłem ich atrakcyjności, wyjątkowości²⁰. Poczucie kobiecości, męskości, atrakcyjności nie jest nam dane raz na zawsze, na całe życie. Mogą one ewaluować na różnych etapach naszego życia zarówno w aspekcie ilościowym, jak i jakościowym. Nasze ciało wraz z wiekiem, jak również po wystąpieniu niektórych wydarzeń życiowych (choroba, zabiegi chirurgiczne, ciąża) zmienia się i w wypadku przeciętnego człowieka często odbiega od modeli lansowanych w telewizji czy na okładkach czasopism. Dla niektórych osób jest to wystarczający powód, aby czuć się mniej kobiecą/męskim, mniej atrakcyjną/atrakcyjnym. O problemach wynikających ze zmieniających się społecznie tożsamości pisze w swych książkach Z. Melosik²¹. Może to być ciekawa literatura zarówno dla rodziców, jak i nauczycieli, którzy na problemy związane z pełnieniem swej roli płciowej chcą spojrzeć z szerszego społecznego kontekstu. Dlatego tak ważna jest ustawiczna edukacja seksualna, a więc uczenie się przez całe życie (również w zakresie społecznego kontekstu płci, tożsamości i identyfikacji).

¹⁹ I. Obuchowska, A. Jaczewski, *Rozwój erotyczny*, Warszawa 1992, s. 199.

²⁰ Z. Lew-Starowicz, A. Długołęcka, *Edukacja seksualna*, Warszawa 2006, s. 75.

²¹ Z. Melosik (red.), *Ciało i człowiek w społeczeństwie konsumpcji*, Poznań 1999 oraz tegoż, *Młodość. Styl życia i zdrowie: konteksty i kontrowersje*, Poznań-Koziegłowy 2001.

Ustawiczna edukacja seksualna

Przedstawiciele Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku, w Raporcie *Learning: The Treasure Within (Edukacja – jest w niej ukryty skarb)*, opublikowanym w 1996 roku, stwierdzili, że kształcenie przez całe życie jest ogólną wartością i niezwykle ważną kwestią w zakresie radzenia sobie we współczesnym świecie.

Zarówno w tym Raporcie, jak również w szeregu innych wystąpień na międzynarodowych konferencjach poświęconych edukacji dorosłych (Tajlandia, 1990; Kair, 1994; Kopenhaga, 1995; Pekin, 1995; Hamburg, 1997) podkreśla się znaczenie i rolę zwiększania poziomu wiedzy oraz rozwijania umiejętności i kompetencji w ciągu całego życia. Ta idea jest niezwykle ważna w kontekście edukacji seksualnej. Człowiek dorosły styka się w toku swojej biografii z różnymi wydarzeniami, okresami krytycznymi, wyzwaniem. Doświadczenia te mogą bezpośrednio lub pośrednio łączyć się z poczuciem swojej atrakcyjności psychicznej i fizycznej, natężeniem potrzeby seksualnej, oczekiwaniami wobec siebie i partnera, poczuciem satysfakcji z życia seksualnego. Świadomość własnych potrzeb, które zmieniają się w ciągu życia oraz wiedza na temat związku, relacji (faz, czynników sprzyjających i utrudniających bycie w bliskim kontakcie z drugą osobą, samoakceptacja...) stanowią korelaty, które pomagają w osiągnięciu dojrzałości psychoseksualnej i zwiększeniu jakości życia. Dlatego, istnieje uzasadniona potrzeba poruszania kwestii edukacji seksualnej zarówno w przypadku dzieci, młodzieży, jak również osób dorosłych. Mówiąc o dorosłości, mamy na myśli poszczególne dekady, szczególnie te, które w świadomości społecznej rzadko kojarzą się z seksualnością. Analizując literaturę poświęconą problematyce seksualnej, można zauważyć, że życie seksualne osób po 50., 60., 70. roku życia traktowane jest marginalnie. W czasach kultu ciała i „przymusu wiecznej młodości”, osobom dojrzałym, starszym odbiera się często prawo do samookreślenia w kategoriach kobiecości, męskości, jak gdyby te aspekty zarezerwowane były wyłącznie dla ludzi młodych. W związku z tym niezwykle ważną kwestią jest społeczna edukacja seksualna, która daje prawo ludziom w każdym wieku do korzystania ze sfery życia psychoseksualnego, z poszanowaniem norm społecznych, klinicznych, czy prawnych.

Edukacja seksualna jako forma promocji zdrowia seksualnego

Jednym z celów edukacji seksualnej jest promocja zdrowia seksualnego. Zdrowie w ujęciu WHO traktuje się jako stan dobrego samopoczucia zarówno psychicznego, fizycznego, jak i społecznego. Zdrowie seksualne jest

integracją biologicznych, emocjonalnych, intelektualnych i społecznych aspektów życia seksualnego, i polega na zdrowym rozwoju seksualnym, równych oraz odpowiedzialnych relacjach partnerskich, satysfakcji seksualnej, wolności od chorób, niedomagań, niemocy seksualnej, przemocy i innych krzywdzących praktyk związanych z seksualnością (Kair, 1994, par. 7.36). Takie pojmowanie zdrowia seksualnego wskazuje, że ludzka seksualność nie jest wartością autonomiczną, wyizolowaną, lecz wiąże się z całą strukturą osobowości, z systemem wartości człowieka, strukturą potrzeb, obrazem własnego ja, relacjami interpersonalnymi, rolami partnerskimi, rodzicielskimi i społecznymi.

Dbanie o własne zdrowie, a więc podejmowanie zachowań prozdrowotnych (zgodnych z normą seksualną i rozwojem seksualnym) uzależnione jest od stanu świadomości zdrowotnej²². Jak pisze E. Kasperek, „ważne jest więc czy człowiek posiada wystarczającą wiedzę, umiejętności i motywację do tego, by troszczyć się o swoje zdrowie”²³. Jak widać, może to być kolejny cel ustawicznej edukacji seksualnej.

Docenienie zagadnień zdrowia seksualnego znalazło swój najpełniejszy wyraz w KARCIE PRAW SEKSUALNYCH I REPRODUKCYJNYCH MIĘDZYNARODOWEJ FEDERACJI PLANOWANIA RODZICIELSTWA (IPPT). Traktuje się je jako kluczową kwestię z dziedziny praw człowieka, postulując ich uznanie przez społeczność międzynarodową jako podstawowe prawa i wolności przysługujące jednostkom, jak również parom. Określa ramy etyczne działań podejmowanych na rzecz zdrowia seksualnego przez organizacje planowania rodziny i stanowi wzorzec umożliwiający monitorowanie przypadków łamania praw człowieka. Wśród 12 praw o równorzędnym znaczeniu, na 6. miejscu znajduje się PRAWO DO INFORMACJI I EDUKACJI, gwarantujące dostęp do konkretnej wiedzy sprzyjającej zapewnieniu zdrowia oraz pomyślności jednostek i rodzin, łącznie z poradami z zakresu zdrowia oraz praw seksualnych i reprodukcyjnych dostosowanych do płci, wolnych od stereotypów i przedstawionych w sposób obiektywny, krytyczny i pluralistyczny. Realizacja tego oraz innych praw ma się przyczyniać do zwiększania zasobów zdrowia reprodukcyjnego człowieka, to jest możliwości prowadzenia satysfakcjonującego i bezpiecznego życia seksualnego, zdolności do reprodukcji i swobodnego decydowania: czy, kiedy i ile chce się mieć dzieci²⁴.

²² K. Puchalski, *Elementy potocznej świadomości zdrowotnej*, [w:] *Zachowania zdrowotne*, red. A. Gniazdowski, Łódź 1990; H. Sęk, J. Ścigała, T. Pasikowski, M. Beisert, A. Bleja, *Subiektywne koncepcje zdrowia. Wybrane uwarunkowania*, Przegląd Psychologiczny, 1992, t. 35, nr 3.

²³ Z. Słońska, *Promocja zdrowia – zarys problematyki*, Nauki Społeczne i Medycyna, 1994, nr 1-2 za: E. Kasperek, *Zachowania prozdrowotne nauczycieli*, Poznań 1999, s. 87.

²⁴ K. Kasperek, M. Piorunek, *Promocja zdrowia seksualnego*, s. 148–149.

W świetle ustaleń międzynarodowych, stan zdrowia reprodukcyjnego wielu ludzi nie jest należyty, między innymi z powodu nieodpowiedniego poziomu wiedzy na temat seksualności człowieka oraz niewłaściwej lub niskiej jakości informacji i usług w tej dziedzinie²⁵. Ochronianie i rozwijanie potencjału zdrowotnego współczesnego człowieka dokonuje się w znacznym stopniu dzięki promocji zdrowia. Jest to proces umożliwiający ludziom zwiększenie kontroli nad swoim zdrowiem oraz jego poprawę lub inaczej – dyscyplina nauki i sztuka pomagania ludziom w dokonywaniu zmian w ich stylu życia, aby mogli zbliżyć się do optimum swego zdrowia²⁶. Jest to więc proces trwający w ciągu całego życia jednostki. Każdy człowiek, niezależnie od wieku, ma prawo oczekiwać od państwa ochrony i dostępu do swoich praw.

Prawa seksualne należą do uniwersalnych praw człowieka, bazujących na niezbywalnej wolności, godności i równości wszystkich istot ludzkich. Ponieważ zdrowie jest fundamentalnym prawem człowieka, tak samo podstawowym prawem musi być jego zdrowie seksualne. W celu zapewnienia zdrowego rozwoju seksualności jednostek ludzkich, wszystkie społeczeństwa muszą uznawać, promować, szanować poniższe prawa seksualne i bronić ich wszystkimi środkami. Zdrowie seksualne rozwija się w środowisku, które uznaje, respektuje i stosuje te prawa²⁷. Poniżej zostały one w całości zaprezentowane.

1. **Prawo do wolności seksualnej.** Wolność seksualna obejmuje możliwość jednostki do wyrażania pełni potencjału seksualnego. Jednakże wyklucza wszelkie formy przymusu seksualnego, wykorzystywania oraz nadużyć w jakimkolwiek czasie i jakiegokolwiek sytuacji życiowej.
2. **Prawo do odrębności seksualnej, integralności oraz bezpieczeństwa seksualnego ciała.** Pozwala człowiekowi podejmować niezależne decyzje dotyczące własnego życia seksualnego, zgodne z własną moralnością i etyką społeczną. Obejmuje również możliwość sprawowania kontroli oraz zadowolenia z własnego ciała, z wykluczeniem tortur, okaleczeń i jakiegokolwiek przemocy.
3. **Prawo do prywatności seksualnej.** Obejmuje możliwości podejmowania indywidualnych decyzji i zachowań w sferze intymnej w stopniu, w jakim nie naruszają one praw seksualnych innych osób.
4. **Prawo do równości seksualnej.** Odwołuje się do wolności od wszystkich form dyskryminacji, niezależnie od płci, orientacji seksualnej, wieku, rasy, klasy społecznej, religii lub niepełnosprawności fizycznej albo psychicznej.

²⁵ Tamże.

²⁶ B. Woynarowska, *Zdrowie, edukacja do zdrowia, promocja zdrowia*, [w:] *Biologiczne i medyczne podstawy rozwoju i wychowania*, cz II, red. A. Jaczewski, Warszawa 1994; E. Kasperek, M. Piorunek, *Promocja zdrowia seksualnego*, s. 148-149.

²⁷ Z. Lew-Starowicz, A. Długołęcka, *Edukacja seksualna*, za: *Deklaracja Praw Seksualnych*, Kair 1994.

5. **Prawo do przyjemności seksualnej.** Przyjemność seksualna, włączając zachowania autoerotyczne, jest źródłem fizycznego, psychicznego, intelektualnego i duchowego dobrostanu.
6. **Prawo do emocjonalnego wyrażania seksualności.** Wyrażanie seksualności obejmuje więcej niż przyjemność seksualną lub zachowania seksualne. Ludzie mają prawo do wyrażania swojej seksualności poprzez komunikowanie się, dotyk, wyrażanie uczuć i miłości.
7. **Prawo do swobodnych kontaktów seksualnych.** Oznacza możliwość zawarcia związku małżeńskiego lub niezawierania go, przeprowadzenia rozwodu oraz ustanawiania innych opartych na odpowiedzialności form związków seksualnych.
8. **Prawo do podejmowania wolnych i odpowiedzialnych decyzji dotyczących posiadania potomstwa.** Obejmuje możliwość podejmowania decyzji o posiadaniu lub nieposiadaniu potomstwa, jego liczbie, różnicy wieku między potomstwem oraz prawo do pełnego dostępu do środków regulacji płodności.
9. **Prawo do informacji seksualnej opartej na badaniach naukowych.** Prawo to implikuje, że poszukiwanie informacji dotyczących seksualności będzie realizowane na drodze nieskrępowanych, lecz naukowo etycznych badań, a ich odpowiednie rozpowszechnianie będzie następować na wszystkich poziomach społecznych.
10. **Prawo do wyczerpującej edukacji seksualnej.** Jest ono procesem trwającym od momentu narodzin, przez całe życie i powinny być w nią zaangażowane wszystkie instytucje społeczne.
11. **Prawo do seksualnej opieki zdrowotnej.** Seksualna opieka zdrowotna powinna być dostępna w celu zapobiegania i leczenia wszelkich problemów, chorób i zaburzeń seksualnych.

Deklaracja Praw Seksualnych, jak piszą Z. Lew-Starowicz i A. Długołęcka²⁸, jest ważnym dokumentem wyrażającym ewolucję koncepcji zdrowia seksualnego, postaw wobec seksualności (...), edukacji seksualnej i opieki zdrowotnej. Jest ona niezwykle ważnym dokumentem dla nas wszystkich (członków społeczeństwa), ale przede wszystkim dla osób zajmujących się profesjonalnie edukacją, wychowaniem, pomocą psychopedagogiczną. Nauczyciele, pedagodzy, psycholodzy, osoby pracujące na co dzień z dziećmi i młodzieżą powinni być wolni od stereotypów, uprzedzeń i zafałszowań, również w zakresie wiedzy dotyczącej życia seksualnego. Warto więc, aby byli na bieżąco zorientowani, z racji wykonywania swojego zawodu, przynajmniej z podstawową naukową wiedzą odnośnie zagadnień związanych z płciowością, seksualnością człowieka. Rysuje się więc tu nowa potrzeba w zakresie kształcenia nauczycieli. Każde dziecko, uczeń ma prawo do rzetelnej informacji z zakresu edukacji seksualnej, co zawarte jest w wyżej wymienionych prawach.

²⁸ Z. Lew-Starowicz, A. Długołęcka, *Edukacja seksualna*, s. 267.

Chciałoby się powiedzieć za H. Kwiatkowską:

Nauczyciel w strukturze współczesnej rzeczywistości zajmuje newralgiczne miejsce, jest nim pogranicze między tym, co powstaje w świecie wielkiej myśli naukowej, filozoficznej, kulturowej, a materią realnego życia, zarówno w wymiarze społeczno-instytucjonalnym, jak i indywidualnym, osobowym. To, czy i jak będzie się uobecniać świat myśli w procesach egzystencji indywidualnej i społecznej zależy będzie w poważnej mierze od świadomego swej roli nauczyciela, od jego poziomu rozumienia świata²⁹.

Zakończenie

Edukacja seksualna w Polsce jest realizowana na niskim poziomie. Świadczą o tym dostępne podręczniki, wyniki badań przedstawiające stan realizacji edukacji w domu rodzinnym oraz środowisku szkolnym³⁰. Rodzice nie czują się w wystarczającym stopniu przygotowani do prowadzenia rozmów ze swoimi dziećmi³¹ i często udzielają nieprawdziwych, czy zafałszowanych informacji³². Szkoła, jak wynika z badań, również nie wywiązuje się z tej funkcji. Dlatego młodzież tak chętnie i często sięga do Internetu, gdzie poszukuje odpowiedzi na nurtujące ich pytania. Tam zawsze znajdzie się ktoś, kto będzie chciał porozmawiać z nimi na te tematy. Pytanie tylko, czy my – rodzice i nauczyciele – tego chcemy?

BIBLIOGRAFIA

- Beisert M. (red.), *Seksualność w cyklu życia człowieka*, Zakład Wydawniczy K. Domke, Poznań 2004.
- Dec J., „Czym skorupka za młodu nasiąknie”, czyli o stereotypach dotyczących seksualności w podręcznikach do „Wychowania do życia w rodzinie”, [w:] *Przemiany seksualności w społeczeństwie współczesnym. Teoria i rzeczywistość*, red. Z. Lew-Starowicz, K. Waszyńska, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2012.
- Deklaracja Praw Seksualnych, Kair 1994.
- Edukacja seksualna w szkole. Federacja na rzecz kobiet i planowania rodziny*, Lider, 1997, nr 11.
- Geschwind N., Galaburda A.M., *Cerebral lateralization biological mechanisms, associations, and pathology*, MA MIT Press, Cambridge 1987.

²⁹ H. Kwiatkowska, *Źródło inspiracji nowego myślenia o edukacji nauczycielskiej*, [w:] *Źródła inspiracji współczesnej edukacji nauczycielskiej*, red. H. Kwiatkowska, T. Lewowicki, Warszawa 1997, s. 45.

³⁰ K. Waszyńska, *Biograficzne uwarunkowania życia seksualnego*, Poznań 2010; Raporty Pontonu z 2009, 2011.

³¹ Z. Lew-Starowicz, A. Długotęcka, *Edukacja seksualna*.

³² Raport Pontonu z 2011.

- Kalinowska F., *Wychowanie do życia w rodzinie*, Gimnazjum, 2001.
- Karta Praw Seksualnych i Reprodukcyjnych*, Wizja, TRR, Warszawa 2000.
- Kasperek E., *Zachowania prozdrowotne nauczycieli*, Oficyna Wydawnicza G&P, Poznań 1999.
- Kasperek E., Piorunek M., *Promocja zdrowia seksualnego w praktyce oświatowej*, [w:] *Terapia w seksuologii*, red. L. Gapik, A. Woźniak, Interfund, Poznań 2001.
- Kosińska E. (red.), *Wokół nas. Wiedza o społeczeństwie*, Klasa 1, Wydawnictwo Rubikon, Kraków 2001.
- Kosińska E. (red.), *Wokół nas. Wiedza o społeczeństwie*, Klasa 2, Wydawnictwo Rubikon, Kraków 2001.
- Król T. (red.), *Wędrując ku dorosłości. Wychowanie do życia w rodzinie dla uczniów klas I-III gimnazjum*, Wydawnictwo Rubikon, Kraków 2001.
- Król T., Ryś M. (red.), *Wędrując ku dorosłości. Wychowanie do życia w rodzinie dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych*, Wydawnictwo Rubikon, Kraków 2002.
- Krzywicka D., *Metodyka wychowania seksualnego*, Oficyna Wydawnicza „Forward”, Kraków 1994.
- Kwiatkowska H., *Źródło inspiracji nowego myślenia o edukacji nauczycielskiej*, [w:] *Źródła inspiracji współczesnej edukacji nauczycielskiej*, red. H. Kwiatkowska, T. Lewowicki, WSP ZNP - PTP, Warszawa 1997.
- Learning: The Treasure Within*, Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century, UNESCO Publishing, Paris 1996. S. 100-101.(2)
- Lew-Starowicz Z., Długołęcka A., *Edukacja seksualna*, Świat Książki, Warszawa 2006.
- Lew-Starowicz Z., Lew-Starowicz M., *Homoseksualizm*, PZWL, Warszawa 1999.
- Lew-Starowicz Z., Szerba K., *Nowoczesne wychowanie seksualne*, Polska Oficyna Wydawnicza BGW, Warszawa 1995.
- Lew-Starowicz Z., Waszyńska K. (red.), *Przemiany seksualności w społeczeństwie współczesnym. Teoria i rzeczywistość*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2012.
- Melosik Z. (red.), *Ciało i człowiek w społeczeństwie konsumpcji*, Wydawnictwo Edytor, Poznań 1999.
- Melosik Z. (red.), *Młodzież. Styl życia i zdrowie: konteksty i kontrowersje*, Wolumin, Poznań-Koziegłowy 2001.
- Money J., Ehrhardt A.A., *Man and woman, boy and girl. The differentiation and dimorphism of gender identity from conception to maturity*, The John's Hopkins University Press, Baltimore 1982.
- Obuchowska I., Jaczewski A., *Rozwój erotyczny*, WSiP, Warszawa 1992.
- Platforma Działania, Pekin, 1995, art. 95.
- Powszechna Deklaracja Praw Seksualnych, Światowa Konferencja na rzecz Ludności i Rozwoju, Kair 1994.
- Puchalski K., *Elementy potocznej świadomości zdrowotnej*, [w:] *Zachowania zdrowotne*, red. A. Gniazdowski, Instytut Medycyny Pracy, Łódź 1990.
- Ryś M., *Wychowanie do życia w rodzinie. Książka dla młodzieży*, UKSW, Warszawa 1999.
- Sęk H., Ściagała J., Pasikowski T., Beisert M., Bleja A., *Subiektywne koncepcje zdrowia. Wybrane uwarunkowania*, Przegląd Psychologiczny, 1992, t. 35, nr 3.
- Słońska Z., *Promocja zdrowia – zarys problematyki*, Nauki Społeczne i Medycyna, 1994, nr 1-2.

- Sokoluk W., Andziak D., Trawińska M., *Przysposobienie do życia w rodzinie*, WSiP, Warszawa 1987.
- Trawińska M., *O celach wychowania seksualnego*, [w:] *Pro i contra w planowaniu rodziny i wychowaniu seksualnym*, red. M. Kozakiewicz, KiW, Warszawa 1998.
- Tyszkowa M., *Rozwój psychiczny jako proces strukturacji i restrukturacji doświadczenia*, [w:] *Rozwój psychiczny człowieka w ciągu życia*, red. M. Tyszkowa, PWN, Warszawa 1988.
- Waszyńska K., *Biograficzne uwarunkowania życia seksualnego*, Interfund, Poznań 2010.
- Waszyńska K., *Przejawy seksualności dziecka w wieku przedszkolnym – kontekst edukacyjny*, [w:] *Przemiany seksualności w społeczeństwie współczesnym. Teoria i rzeczywistość*, red. Z. Lew-Starowicz, K. Waszyńska, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2012.
- Wojnarowska B., *Zdrowie, edukacja do zdrowia, promocja zdrowia*, [w:] *Biologiczne i medyczne podstawy rozwoju i wychowania*, cz II, red. A. Jaczewski, WSiP, Warszawa 1994.

